

ՌԱՖԱՅԵԼ ՇԻՇՄԱՆՅԱՆԻ ԿԵՐՊԱՐՎ ԿԱՅ ԿԵՐՊԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

ՌՈՒԶԱՆ ԱՆԱՆՅԱՆ*

Հղման համար. Անանյան, Ռուզան: «Ռաֆայել Շիշմանյանի կերպարը հայ կերպարվեստում»: *Արվեստագիտական հանդես*, N 2 (2023): 184-191. DOI: 10.54503/2579-2830-2023.2(10)-184

Հոդվածում անդրադարձ է արվում գեղանկարիչ և արվեստաբան Ռաֆայել Շիշմանյանի (1885-1959) կերպարին՝ ստեղծված մեծանուն արվեստագետների կողմից:

Մինչ 1947 թ. ապրելով օտար ափերում, այնուհետև վերադառնալով հայրենիք՝ Շիշմանյանը ստեղծել է ինքնատիպ գեղանկարչական աշխատանքներ, զբաղվել տեսական գործունեությամբ, ծավալել հասարակական և հայանպաստ գործունեություն: Շիշմանյանի կերպարին անդրադարձել են արվեստի նշանավոր ներկայացուցիչներ՝ թողնելով հայ կերպարվեստի համար նշանակալից գործեր: Դրանք թե՛ իրենց գեղարվեստական և թե՛ վավերագրական առումով մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում արվեստասեր հասարակայնության շրջանակներում:

Մեր նյութում անդրադարձ է կատարվում Ռաֆայել Շիշմանյանի՝ որպես մտավորականի կերպարին, ուսումնասիրվում իրեն պատկերող արվեստի ստեղծագործությունները, բերվում վերլուծական խոսք՝ նշելով գործերի առանձնահատկությունները: Հայագրի արվեստագետների կողմից Շիշմանյանին ներկայացնող ստեղծագործությունները պահվում են Հայաստանի ազգային պատկերասրահում, Փարիզի Նուբարյան գրադարանում և մասնավոր հավաքածուներում:

Բանալի բառեր՝ Ռաֆայել Շիշմանյան, կերպար, արվեստագետ, դիմանկար, արձան, գեղանկարիչ, արվեստաբան:

Ներածություն

Հայաստանի արվեստի վաստակավոր գործիչ, գեղանկարիչ, արվեստաբան Ռաֆայել Շիշմանյանի (1885-1959) ստեղծագործական, տեսական և հասարակական գործունեության մասին առ այսօր չկա ամփոփ աշխատություն: Սակայն լինելով իր ժամանակի բացառիկ հեղինակություններից մեկը՝ Շիշմանյանին մասնակի անդրադարձել են մի շարք տեսաբաններ, իսկ առավել հետաքրքրականը՝ նաև արվեստագետներ՝ ստեղծելով գեղարվեստական արժեք ունեցող գործեր: Շատերին դեռևս անծանոթ այդ ստեղծագործությունները բացահայտում են Շիշմանյանի կրթյալ քաղաքացու կերպարը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ շատ չեն այն գործերը, որոնցում ներկայացված է Ռաֆայել Շիշմանյանը, բայց եղածն էլ բավական հետաքրքրական և ճանաչողական բնույթ է կրում:

Դրանցից մեզ հայտնի են վեց արվեստագետների կողմից ստեղծված երկու քանդակ, երեք գեղանկարչական և երկու գրաֆիկական աշխատանք:

* ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի ասպիրանտ, ruzan92.92@mail.ru, հոդվածը ներկայացնելու օրը՝ 10.11.2023, գրախոսելու օրը՝ 20.11.2023, տպագրության ընդունելու օրը՝ 01.12.2023:

Դրանց կանդորադառնանք ըստ իրենց ստեղծման ժամանակագրության:

Ռաֆայել Շիշմանյանի կերպարը (1920-1940-ական թթ.)

Ռաֆայել Շիշմանյանի գործունեության առաջին փուլն անցել է հայազգի մտավորականների համար կարծես երկրորդ հայրենիք դարձած Ֆրանսիայում: Հենց այդտեղ էլ ամուր կապ է հաստատվել Շիշմանյանի և ֆրանսաբնակ ծովանկարիչ Կարապետ (Շառլ) Ադամյանի (1872-1947) միջև: Շիշմանյանի և Ադամյանի բարեկամության մասին վկայում են նրանց նամակագրությունն ու այն փաստը, որ Շիշմանյանը բազմիցս այցելել է Ադամյանի փարիզյան արվեստանոցը [2, էջ 71]: Լինելով մեծանուն ծովանկարիչ, Ադամյանն իր հետքն է թողել նաև դիմանկարչության ասպարեզում: Այդ շարքում պետք է հիշատակենք Ֆրանսիայի գյուղատնտեսության նախարար Ֆերնանդ Դավիթի մեծաչափ դիմանկարը (1911) և «Քանդակագործ Էմի Բիանչիի դիմանկարը» (1925):

Մեզ համար, անշուշտ, ավելի հետաքրքրական են հայ մտավորականներ և հասարակական գործիչներ, լուսանկարիչ Աբել Մինասյանի (1908), պոլսահայ նկարիչ Տիգրան Եսայանի (1908) և, իհարկե, նկարիչ, արվեստաբան Ռաֆայել Շիշմանյանի գեղանկար ու քանդակ դիմապատկերները:

1926 թվականին իմպրեսիոնիստական նկարչաձևերով կատարված «Նկարիչ Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմանկարը» (նկ. 1) համարվում է Հայաստանի ազգային պատկերասրահի զարդերից մեկը: Վարժ տիրապետելով գծանկարի տեխնիկային¹, պահպանելով ակադեմիական գծանկարի կանոնները, Ադամյանը կարողացել է իր ժամանակի մոտեցումներին համահունչ՝ մասնավորապես իմպրեսիոնիստական մոտեցմամբ, ստեղծել ինքնատիպ ու տպավորիչ դիմանկար՝ արտահայտելով բնորդի հոգեբանական պատկերը:

Ինչպես նշում է արվեստագիտության դոկտոր Արա Հակոբյանը. «Հնարավորինս մոտ դիրքից արված պատկերը բնորոշում է մտավորականի՝ արվեստաբանի ու նկարչի խոհական հոգեվիճակը: Դարչնաշագանակագույն միջավայրից առանձնացող դիմանկարը՝ հաճելի բեղ ու մորուքը, կոկիկ հագուկապը, ճերմակ վերնաշապիկի վրա ամրացված թիթեռնաձև փողկապը, իրապես համոզիչ են դարձնում եվրոպական կրթությամբ հայ մտավորականի կերպարը» [1, էջ 61]:

Կարապետ Ադամյանը դիմապատկերներին անդրադարձել է նաև քանդակների տեսքով: Մեզ հայտնի են քանդակագործ Անդրե Շուլտցի, իր կնոջ՝ Վալերիի և Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմաքանդակները²:

¹ Հիշենք, որ մինչ Վենետիկի Գեղարվեստի ակադեմիայի դասընթացներին մասնակցելը Ադամյանը Մուրատ-Ռաֆայելյանում իր մասնագիտական կրթությունը ստացել է եվրոպացի անվանի նկարիչներ Անտոնիո Պաոլետտիի և Տրանքիլ Տալիպետտայի մասնավոր դասընթացներին, որոնց շնորհիվ էլ սովորել է գծանկարի տեխնիկայի ամենանրբին գաղտնիքները:

² Ցավոք, ոչ մի տեղեկություն չունենք Վալերիի դիմաքանդակի մասին: Սակայն նկարչի անձնական արխիվում պահվում է մի լուսանկար, որտեղ Շուլտցի դիմաքանդակի մոտ կանգնած են Ադամյանը և Անդրե Շուլտցը, որից և որոշակի պատկերացում ենք կազմում կիսանդրու մասին:

Հայաստանի ազգային պատկերասրահում է պահվում Կարապետ Աղամյանի «Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմաքանդակը» (նկ. 2)³: Քանդակագործությամբ զբաղվելը հետաքրքիր փաստ է Աղամյանի արվեստի ուսումնասիրման գործում: Սույն ստեղծագործությունում երևացող մտավորականի մտախոհ կերպարը, ազնվական կեցվածքը, մի փոքր երևացող մարմնի հատվածը, փողկապ-թիթեռնիկը դիտողին հուշում է եվրոպական կրթվածությամբ հայազգի մտավորականի իրական բնույթը:

Շիշմանյանին ակնթարթային ճեպանկարով է անդրադարձել ՀԽՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ Բաբկեն Քոլոզյանը (1909-1994): Գծանկարում (1947, նկ. 3) սահուն գծերի և պատկերի արտահայտիչ տպավորությունից տեսնում ենք պարկեշտ ու բարի անձնավորության մի կերպար: Պրոֆիլով պատկերված դիմանկարում նկարչին հաջողվել է դիտողին փոխանցել Շիշմանյանի մտազբաղ վիճակը՝ հավանաբար ընկղմված իր սիրելի գործի մեջ:

Ռաֆայել Շիշմանյանի կերպարը (1950-1960-թթ.)

Խորը արտահայտչականությամբ է առանձնանում հայ կերպարավեստի նահապետ Մարտիրոս Սարյանի (1880-1972) վրձնած «Նկարիչ Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմանկարը» (1955, նկ. 4): Ռաֆայել Շիշմանյանի և Մարտիրոս Սարյանի մտերմությունը ձևավորվել է դեռ 1927 թվականից Փարիզում: 1947 թվականին՝ հայրենադարձման տարիներին Շիշմանյանը մշտական բնակություն է հաստատում Հայաստանում: Ահա իր և Սարյանի բարեկամությունը շարունակվում է նաև Երևանում⁴: Ի դեպ, 1948 թվականին Շիշմանյանը վրձնում է «Մարտիրոս Սարյանի բնակարանը և այգին» կտավը (Մարտիրոս Սարյանի տուն-թանգարան), որը 1955 թ. Մ. Սարյանի 75-ամյակի առթիվ Շիշմանյանը նվիրում է վարպետին:

Սարյանը Շիշմանյանին նկարել է փոք-ինչ դուրս գալով դիմանկարի պատկերման դասական ձևերից: Աշխատանքում Շիշմանյանը չի նայում դիտողին: Այստեղ բնորոշ նստած է, մարմնի փոքր-ինչ երեք քառորդ թեքվածքով, սարյանական ռիթմիկ ու կենդանի վրձնահարվածներով: Ինչ-որ տեղ Շիշմանյանի դիմանկարը պատկերային առումով մեզ մտաբերել է տալիս Սարյանի «Երեք հասակ» ինքնադիմանկարը (1942), որտեղ՝ ձախակողմյա հատվածում Սարյանը միջին տարիքում է, արդեն հաստատված նկարիչ: Մեր քննարկվող աշխատանքում Շիշմանյանի ճերմակած մազերը, բեղ ու մորուսն արտահայտում են բարի և գիտակ ծերուկի կերպար: Պատկերում երևացող Շիշմանյանի խոհեմ ու իմաստուն կեցվածքը կարծես հիմքն է հանդիսացել նկարչի ներշնչմանը: Եվ իրոք՝ Սարյանին բնորոշ էր մարդկային պատկերում որսալ բնորդի հոգեբանական ու խոր բնութագրումների նուրբ թելերը, ինչն էլ փառահեղ դրսևորված է սույն ստեղծագործությունում:

Երևանյան մասնավոր հավաքածուներից մեկում է գտնվում Դմիտրի Նալ-

³ Հստակ տեղեկություն չկա աշխատանքի ստեղծման տարեթվի վերաբերյալ:

⁴ Հայաստանի ազգային պատկերասրահի Շիշմանյանի անձնական արխիվում պահվում է Շիշմանյանի և Սարյանի նամակագրությունը:

բանդայանի (1906-1993) Շիշմանյանին պատկերող գծանկարը. «Ռաֆայել Շիշմանյան» (1956, նկ. 5): Հարկավոր չէ ճանաչել Շիշմանյանին, որպեսզի անմիջապես հասկանաս պատկերվողի մտավորականի լինելու մասին: Փոքրաչափ գծանկարում, Նալբանդյանի վարժ աչքի շնորհիվ դուրս են հանվում Շիշմանյանի դիմագծերի ամենաբնորոշ եզրույթները՝ ցույց տալով հայ կրթյալին խորհրդանշող կերպարը:

Ռաֆայել Շիշմանյանի կերպարին անդրադարձել է քանդակագործ Խաչատուր Իսկանդարյանը (1923-2015). «Ռաֆայել Շիշմանյան» (1957, նկ. 6): Առհասարակ իսկանդարյանական գործերին բնորոշ են կենցաղային, առօրեական մոտիվները: Թեպետ մեր աշխատանքը ներկայացնում է Շիշմանյանի կերպարը, սակայն այն նույնպես մոտ է քանդակագործի սկզբունքներին: Այստեղ Շիշմանյանը կերտված է կանգուն, գլխի խրոխտ դիրքով, սևեռուն հայացքով, ձեռնափայտը ձեռքին, կարծես զբոսանքի դուրս եկած և ինչ-որ մի պահ տեսածով զմայլված քաղաքացու կերպարով:

Փարիզի Նուբարյան գրադարանում է պահվում հայ դասականներից մեկի՝ Եփրեմ Սավայանի (1909-1974) վրձնած «Ռաֆայել Շիշմանյան» (1960, նկ. 7) աշխատանքը: Շիշմանյանը պատկերված է ստատիկ վիճակում: Գլուխը փոքրինչ թեք, իրեն հատուկ ազնվական կեցվածքով: Այստեղ Շիշմանյանի հայացքը դեպի դիտողը չէ, սակայն պատկերին նայելուց անմիջապես սևեռվում ես Շիշմանյանի հայացքին, որը մտազբաղ է, դեպի հեռուները նայող, թախծոտ տրամադրությամբ: Այնուամենայնիվ, անկախ նկարի ջերմ կոլորիտից, այստեղ նկատվում է փոքր-ինչ անկենդան և սառը տրամադրություն. վարպետորեն կատարված, սակայն պատվեր հիշեցնող մի պատկեր:

Նուբարյան գրադարանի Շիշմանյանի արխիվում մեզ հանդիպած մի լուսանկարից (նկ. 8)⁵ գալիս ենք այն ենթադրության, որ գեղանկար աշխատանքը ճիշտ նույնությամբ կրկնում է լուսանկարը, ինչը թույլ է տալիս ենթադրել, որ աշխատանքը կատարվել է մեր նշած լուսանկար-փաստաթղթից:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ Ֆրանսիայում և Հայաստանում ծավալած իր մեծ գործունեությամբ և ազնվագարմ կեցվածքով Ռաֆայել Շիշմանյանը գերել է հայ և սփյուռքահայ նկարիչներին ու արձանագործներին: Մեզ հաջողվեց հայտնաբերել Ռաֆայել Շիշմանյանին պատկերող յոթ ստեղծագործություն: Նրան պատկերող դիմանկարներն ու դիմաքանդակները նրա ժամանակակիցները՝ Կարապետ Ադամյանը, Բաբկեն Քոլոյանը, Մարտիրոս Սարյանը, Դմիտրի Նալբանդյանն ու Խաչատուր Իսկանդարյանը, ստեղծել են նրա կյանքի օրոք: Իսկ Եփրեմ Սավայանի յուզանկարն ստեղծվել է հետմահու: Գեղարվեստական և վավերագրական կարևոր նշանակություն ունեցող այդ ստեղծագործությունները պահվում

⁵ Լուսանկարը փակցված է Շիշմանյանի տվյալների փաստաթղթի վրա:

են ինչպես Հայաստանում (ՀԱՊ), այնպես էլ Ֆրանսիայում (Փարիզի Նուբարյան գրադարան), տարբեր երկրների մասնավոր հավաքածուներում:

Ակնկալում ենք, որ մեր համեստ նյութը կունենա իր շարունակությունը՝ նորովի ընկալելու Ռաֆայել Շիշմանյանի կերպարն արդեն ժամանակակից արվեստագետների աչքերով:

Գրականություն

1. Հակոբյան Ա. Ծովանկարիչ Կարապետ (Շարլ) Ադամյանի դիմանկարները, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2016, № 2, էջ 59-66:
2. Շիշմանյան Ռ. Նկարիչ Կարապետ Ադամյանը, «Սովետական արվեստ», 1958, № 3, էջ 67-71:

References

1. Hakobyan A. C'ovankarich Karapet (Shar'l) Adamyani dimankarnery', «Banber Yerevani hamalsarani», 2016, № 2, e'j 59-66.
2. Shishmanyany R. Nkarich Karapet Adamyany'. «Sovetakan arvest», 1958, № 3, e'j 67-71.

ОБРАЗ РАФАЭЛА ШИШМАНЯНА В АРМЯНСКОМ ИСКУССТВЕ

РУЗАН АНАНЯН*

Для цитирования: Ананян, Рузан. “Образ Рафаэла Шишманяна в армянском искусстве”. *Искусствоведческий журнал*, N 2 (2023): 184-191. DOI: 10.54503/2579-2830-2023.2(10)-184

В статье речь идет об образе живописца и искусствоведа Рафаэла Шишманяна (1885-1959) в произведениях известных художников.

Как за границей, где он жил до 1947 года, так и вернувшись на родину Шишманян создавал самобытные живописные произведения, занимался теоретической и общественной деятельностью. К образу Шишманяна обращались знаменитые художники, в результате чего армянское искусство обогатилось ценными произведениями, представляющими большой интерес как с эстетической, так и с документальной точки зрения.

В рассматриваемых работах Р. Шишманян представлен в образе художника-интеллектуала. Портреты Р. Шишманяна кисти разных художников хранятся в Государственной картинной галерее Армении, в библиотеке Нубарян (Париж) и в частных коллекциях.

Ключевые слова: Рафаэл Шишманян, образ, художник, портрет, памятник, живописец, искусствовед.

* Аспирант Института искусств НАН РА, ruzan92.92@mail.ru, статья представлена 10.11.2023, рецензирована 20.11.2023, принята к публикации 01.12.2023.

THE IMAGE OF RAPHAEL SHISHMANYAN IN ARMENIAN ART

RUZAN ANANYAN*

For citation: Ananyan, Ruzan. "The image of Raphael Shishmanyan in Armenian Art", *Journal of Art Studies*, N 2 (2023): 184-191. DOI: 10.54503/2579-2830-2023.2(10)-184

The article deals with the representations of the painter and art critic Raphael Shishmanyan (1885-1959) in the oeuvre of famous artists.

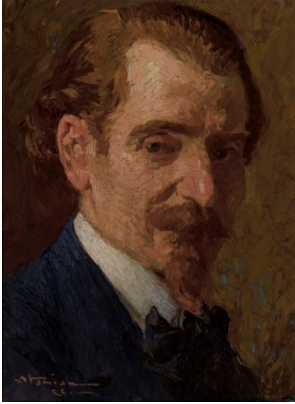
Both abroad, where he lived until 1947, and upon his return to his homeland, Shishmanian created original paintings, worked on theoretical studies, was engaged in public, pre-eminently pro-Armenian activities.

Shishmanian was portrayed by many renowned artists. As a result, Armenian fine art was enriched with valuable works, which are of great interest both from the artistic and documental viewpoints.

In the analyzed works, Raphael Shishmanian appears as an artist and intellectual. R. Shishmanian's portraits by Armenian painters are stored in the National Gallery of Armenia, the Nuparian Library in Paris and in private collections.

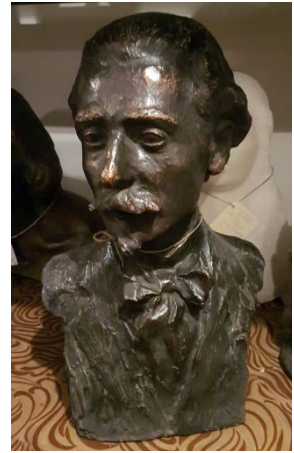
Key words: Raphael Shishmanian, creation, artist, portrait, statue, painter, art historian.

* PhD student at NAS RA Institute of Arts, ruzan92.92@mail.ru. The article was submitted on 10.11.2023, reviewed on 20.11.2023, accepted for publication on 01.12.2023.

Նկ. 1. Կարապետ Աղամյան, Նկարիչ Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմանկարը, փայտ, յուղաներկ, 35x27, 1926, ՀԱՊ

Նկ. 2. Կարապետ Աղամյան, Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմաքանդակը, գիպս, երագ., 42,5x36x20

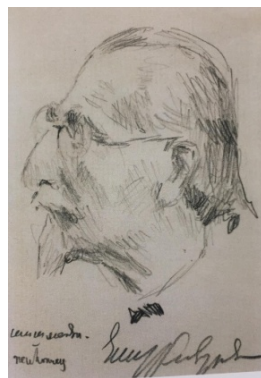

Նկ. 3. Բաբկեն Քոլոզյան, Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմանկարը, թուղթ, մատիտ, 29,8x21,5, 1947, ՀԱՊ

Նկ. 4. Մարտիրոս Սարյան, Նկարիչ Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմանկարը, կտավ, յուղաներկ, 52x44, 1955, Մարտիրոս Սարյանի տուն-թանգարան, ֆոնդ

Նկ. 5. Դմիտրի Նալբանդյան, Ռաֆայել Շիշմանյան, 5.5x3.5, 1956, մասնավոր հավաքածու

Նկ. 6. Խաչատուր Իսկանդարյան, Ռաֆայել Շիշմանյան, բրոնզ, 45x16x12, 1957, մասնավոր հավաքածու

Նկ. 7. Եփրեմ Սավայան, Ռաֆայել Շիշմանյան, կտավ, յուղաներկ, 61x45, 1960, Փարիզի Նուբարյան գրադարան

Նկ. 8. Փարիզի Նուբարյան գրադարանի արխիվ